

CARLSBERGFONDET FREDERIKSBORGMUSEET NY CARLSBERGFONDET

ÅRSSKRIFT 1985

Kornskriveren Wensu's grav i Theben

Af Lise Manniche, mag. art., Ph. D.

På vestbredden af Nilen overfor Luxor i Øvreægypten ligger *den thebanske nekropol*, en 3 km lang gravplads beregnet for beboerne i oldtidens Theben. Bag den forreste række ørkenbjerge fører en vej ind til den totale stilhed i Kongernes Dal, hvor faraonerne i Det nye Rige (1575-1087 f.Kr.) blev stedt til hvile. Deres undersåtter lod sig begrave i ørkenen i den stribe sand, der breder sig mellem bjergene og den frodige dal, i en groft sammentømret kiste i en massegrav eller, hvis midlerne stod dertil, i en snæver skakt hugget ned i klippen. De mere velstillede ægyptere bestilte større gravanlæg med et underjordisk kammer til kisten og et eller flere tilgængelige rum ovenpå, hvis vægge blev udsmykket med malerier eller bemalede relieffer.

Det endelige formål var fælles for alle: at blive genfødt på den anden side af graven og at få del i det evige kredsløb. Disse grundlæggende ideer gav sig udtryk i forskellige forkældninger: balsameringen af de døde for at bevare kroppen så livagtig som muligt; en konstant fødevarerforsyning for at de ikke skulle sulte; anbringelse af gravudstyr og papyrusruller, som på magisk vis skulle hjælpe den afdøde i det hinsides; samt udsmykning af de øvre rum i gravanlægget, hvis temaer oftest tjener et dobbelt formål. De foreviger ideelle situationer fra dagliglivet, men samtidig kan de læses som et kodesprog, hvor nøglen til forståelsen ligger i de symboler, der er indbygget i billederne.

Alle disse foranstaltninger gjorde ægypterne mindre ængstelige med hensyn til hvad der ventede dem på den anden side af gravens mørke. En stor del af dem nåede på sin vis det evige liv de stræbte efter. Foreløbig har de i hvert fald klaret de første tre tusind år. En af de væsentligste tanker var, at personens navn skulle leve videre. At hugge en ægypters navn ud af væggen i hans grav var det samme som at slå ham ihjel en gang for alle. Ved at restaurere navnet, eller blot at udtale det pustede man liv i ham igen. Det

er denne sidste rolle forfatteren for nylig fik lejlighed til at spille.

Kornskriveren Wensu havde ellers gjort alle de rigtige ting. Som embedsmand i Thotmes III's regering (omkring 1475 f.Kr.) havde han midler til at lade hugge en grav i den nordlige del af nekropolen et lille stykke oppe i bjergskrånningen. Stenhuggerne huggede sig ned i klippen: først et tværgående rum, derefter en gang videre indad, således at grundplanen fik form af et omvendt T. En skakt blev boret ned i dybet, hvor Wensu og hans familie kunne stedes til hvile med deres gravgods. Væggene blev beklædt med et lag nilslam, der blev kalket over, og Wensu lod en af den tids bedste malere udføre dekorationen. En billedhugger skabte to statuer til at anbringe i graven, en af Wensu og hans hustru Amenhotp, en anden af Wensu alene knælende med en stele, hvorpå der var indskrevet en hymne til solen.

Alt var således i bedste orden, og Wensu er uden tvivl blevet begravet nøjagtigt, som han havde planlagt. Hans grav undgik persernes invasion, de kristne munkes anvendelse af gravene som celler og arabernes vandalisme. Mange af de andre flere hundrede gravejere i nekropolen var ikke så heldige. Wensu's held bestod i at hans grav blev dækket af flyvesand. Ganske vist var der nu ingen der bragte ham mad og fremsagde offerformularer, men han havde jo sikret sig med alle billederne i graven, som på magisk vis ville blive virkelige.

Wensu blev vækket af sin dvale, da de første europæiske rejsende begyndte at komme til Ægypten efter Napoleons felttog. Den engelske diplomat W. R. Hamilton (1777-1859) besøgte graven i 1801. Lidt over ti år senere var den et tilløbsstykke. Men ingen udtalte Wensu's navn, for hieroglyfferne blev først tydet i 1822. Derimod udgjorde billederne på væggene en stor fristelse. De lokale arabere havde opdaget europæernes interesse for oldsager, og snart var det meste af forrummet i Wensu's grav

Den thebanske nekropol. Et sted under sandet ligger Wensu's grav (L. Manniche).

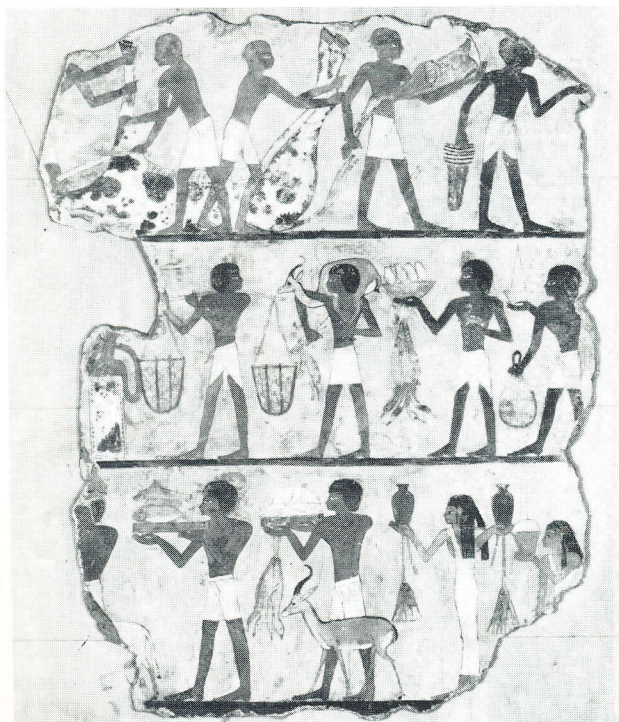
blevet berøvet sin udsmykning. Det var kun alt for let at hugge firkanter ud, for nilslammet havde næsten ganske løst sig fra klippevæggen, da det blev tørt og blev kun holdt på plads fordi det hvilede på jorden. Billeder af gæstebud var de mest eftertragtede, med kvinder i deres fineste puds med parykker, smykker og blomster, eller jagt i papyruskrat og ørken, eller episoder fra livet i marken. Scenerne i det inderste rum med begravelsesritualer havde ikke den samme interesse, og de fik lov at blive siddende. Statuerne blev slæbt ud, og sammen med de malerier, der havde overlevet den barske behandling, blev de hurtigt afsat til europæiske købere.

Midt i 1820'erne fik graven besøg af rejsende med mere reelle hensigter. J. Burton (1788-1862), en engelsk geolog og R. Hay (1799-1863), en skotsk godsejer, kom uafhængigt af hinanden til Ægypten for at se og opleve. Før fotografiets tidsalder var det en guds gave at kunne håndtere en tegneblyant, og

det kunne de begge, Hay endda med stor kunstnerisk sans. De benyttede sig begge i vid udstrækning af et *camera lucida*, en prisme i en holder, der gennem en linse kastede et motiv på en væg eller et landskab ned på tegneblokken, således at blyanten blot skulle følge billedets konturer.

Både Hay og Burton arbejdede i Wensu's grav og kopierede hvad der var tilbage på væggen: begravelseritualerne i det inderste rum med Wensu's navn og titler; en markedsscene i forrummet og et par enkelte figurer der var tilbage hvor gæstebudsscenen havde siddet. Det var markedsscenen, der skulle blive den indirekte årsag til at Wensu's navn ikke kom over nogens læber, selv da man i princippet var blevet i stand til at læse det.

Denne markedsscene, der er specielt interessant fordi der faktisk ikke fandtes markeder i større stil dengang, viser en gade i Theben, hvor der bæres kurve med korn og handles fisk. Sække af sykomore-

Slagtere og offerbringere. Louvre N 1393 (Musée National du Louvre, Paris).

figurer slæbes frem af en gruppe kvinder, og frugt, grønt og kød bæres frem i sække og kurve, mens salve og myrrha gør dagen til noget ganske særligt. »Thebens indbyggere er i feststemning, de jubler og glæder sig. Salve af sød moringaolie, balsam af myrrha' er de glædelige ord de siger« står der ligefrem. Det ser ud til at alle varerne var stillet til rådighed af selveste kongen for at lade undersåtterne få del i en vellykket ekspedition til landets nabo mod syd.

Wensu har valgt dette usædvanlige motiv til sin grav, fordi det på en eller anden måde stod i forbindelse med hans embede. Som kornskriver var han vant til at holde styr på store kvantum varer. Måske han er identisk med en af de anonyme skrivere, der er afbildet. Den største, og derfor vigtigste, person i billedet er mærkeligt nok ikke Wensu, men borgmesteren i byen, Siuser. Her har vi årsagen til at graven, da den atter kom med på ægyptologernes liste i

1920'erne i afsnittet med 'forsvundne' grave, blev registreret som 'Siuser's grav'. Skønt Wensu's navn fandtes i Hay's og Burton's tegninger, blev dette ved en fejltagelse overset, og Wensu gled ud af historien. Graven var sandt til allerede længe inden, for efter 1828 hører vi ikke mere noget til den.

Det faldt i forfatterens lod at sætte tingene på plads igen. Allerede inden jeg begyndte at gå igennem Hay's og Burton's manuskripter, som opbevares i British Library i London, havde jeg i Louvre set store fragmenter af vægmalerier, hvor hovedpersonen var afbildet med navn og titel: kornskriveren Wensu. Da ingen anden ægypter syntes at bære dette navn, måtte man affinde sig med at disse fragmenter stammede fra en ukendt grav, sandsynligvis i Theben. Kun sjældent er man så heldig at have et løsrevet vægmaleri med ejerens navn på, men sammenholdt med manuskripterne i London var der med ét et krystalklart bevis på maleriernes oprindelige hjem. Til overflod var der to andre kendsgerninger, der tydede på at denne identifikation var korrekt.

Malerierne i Louvre består af to store og tre mindre stykker af en scene, der viser arbejdet i marken. Kun et enkelt af dem havde været offentliggjort. Desuden findes der et større brudstykke med tre kornpramme, et med slagtere og offerbærere, og en lille stump med gæs. Alle malerierne var blevet anskaffet så langt tilbage som 1825, og de stammede oprindeligt fra en samling tilhørende den engelske generalkonsul i Ægypten, H. Salt. Både Hay og Burton siger i deres optegnelser, at det netop var generalkonsulen (eller hans agent), der havde fjernet en del af dekorationen i forhallen af Wensu's grav.

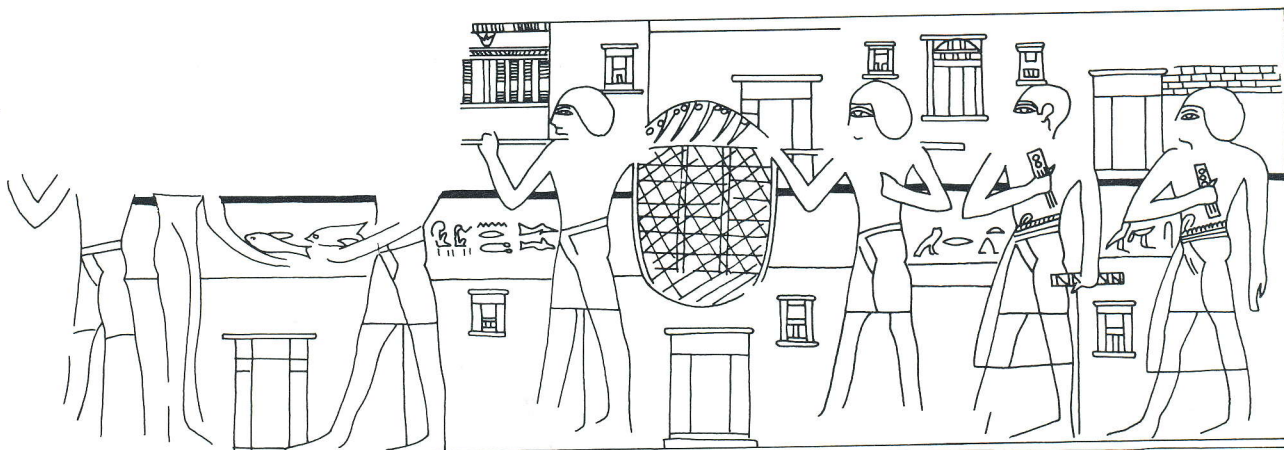
Den omtalte landbrugsscene er interessant af flere grunde, blandt andet fordi udførelsen knytter den tredje forbindelse mellem malerierne i Louvre og graven i Theben og samtidig rejser spørgsmålet om hvordan den ægyptiske malertradition i det hele taget blev holdt ved lige. Hamilton var den første til at understrege, at dekorationen på væggen i den grav han besøgte, var ejendommeligt lig med den han havde set i en anden grav, Paheri's i el-Kâb omkring

Wensu og hans hustru Amenhotp. Louvre A 54 (Musée National du Louvre, Paris).

80 km syd for Theben, især for så vidt angik landbrugsscenen. Paheri's grav rummer netop en meget detaljeret gengivelse af arbejdet i marken, som har nogle karakteristiske træk. Blandt andet er det i et af registrene ikke okser, men mænd, der trækker ploven. Den samme situation genfinder vi på et af fragmenterne i Louvre, og kun der. Ved at drage

Wensu med hymnen til solen. Rijksmuseum van Oudheden D 51 (Dr. Maarten J. Raven, Rijksmus. v. Oudh., Leiden).

En gade i Theben. Burton Add. MSS 25644,125 (L. Manniche).

sammenligning mellem andre scener i Wensu's og Paheri's grave vil man se at mange af dem de har fælles er usædvanlig ens. Figurernes rækkefølge kan variere og registrene kan være byttet om, men små grupper af personer er anbragt på ganske samme måde. I Paheri's grav finder vi også de tre kornbåde, men denne gang er de spejlvendte. Personerne i fremstillingerne taler til hinanden med hieroglyffer skrevet over dem. I el-Kâb har vi spørgsmålene til nogle af de svar, der gives i Theben. Gennem disse fælles træk med en tredje kilde er der overhovedet ingen tvivl tilbage om at malerierne i Louvre engang sad på væggen i Wensu's grav.

Hay var så betænksom at give en skitseret grundplan over graven i sine noter. Da vi kender målene på fragmenterne i Louvre, og da jeg forinden havde foretaget en systematisk undersøgelse af hvordan visse scener sædvanligvis er fordelt på væggene i en T-formet grav, kunne jeg nu begynde at rekonstruere graven på papiret og indføre scener, som jeg ganske vist ikke havde billeder af, men som var kort omtalt hos de tidlige rejsende. For eksempel havde Hamilton set et billede af fugle- og fiskefangst og en ørkenjagt, som var ganske forsvundet, da Hay og Burton besøgte graven. Burton nævner et billede af gravejeren, der inspicerer sit kvæg, sin vingård og fiskeri, og han beskriver hvad der var tilbage af

gæstebudsscenen ledsaget af en enkelt tegning. Således kan vi få et ganske fyldigt billede af hvordan denne grav, der var en typisk repræsentant for midten af det 18. dynasti, så ud.

Den slående lighed mellem visse af scenerne i Paheri's grav i el-Kâb gør Wensu's grav særlig interessant, for den rejser spørgsmålet om hvordan det rent praktisk kunne lade sig gøre. At Paheri's grav er udsmykket i relief ændrer ikke sagen, for de indledende stadier i udførelsen af relief og maleri var nøjagtig de samme. Indenfor den thebanske nekropol findes der grave, der har en vis lighed indbyrdes. Men i det foreliggende tilfælde er adskillige figurer aldeles identiske. Det er nærliggende at forestille sig, at de ægyptiske kunstnere havde en 'prøvebog' med alle de gængse scener, som de kunne vise til deres kunder og arbejde efter i graven. En sådan 'bog' kunne have form af skærver af kalksten, trætavler, eller papyrus- og læderruller. De kvadratnet, der undertiden ses markeret i rødt på gravvæggene under det endelige maleri, havde først og fremmest til hensigt at sikre at figurerne fik de rette proportioner, men de ville også lette overførslen af et motiv fra et medium til et andet.

Hvis vi sammenligner med de samtidige kongegrave er det indlysende at dekorationen her er overført fra en tegning på en papyrusrulle. Ikke blot efterligner

Wensu og hans hustru i en offerscene. Hay Add. MSS 29822,35. Ill. for oven. – Udsnit af gæstebud og begravelsesritual. Burton Add. MSS 25638,48. Ill. til højre (The British Library, London).

Udsnit af landbrugsscenen. Louvre N 1431 (Musée National du Louvre, Paris).

En side i Hay's manuskript. Add. MSS 29853, 131 (The British Library, London).

vægmalieret den skitseagtige stil, der er karakteristisk for mange papyrusruller, men forlægget har været af et så skrøbeligt materiale, at visse dele har været ødelagt. Maleren har ladet plads stå, hvor der var hul i teksten, eller han har ligefrem skrevet 'fundet ødelagt'. Den eller de personer, der udførte udsmykningen af Wensu's og Paheri's grave må have benyttet sig af en lignende rulle, eller rettere flere ruller, for til gæstebudsscenen blev forskellige forlæg anvendt.

Måske Wensu's grav en dag atter kan blive gravet frem af ørkensandet og finde sin plads på kortet over den thebanske nekropol. Med støtte fra Carlsbergfondet har forfatteren i de sidste par år arbejdet på at få denne og mange andre forsvundne grave frem i lyset igen. Skrivebordsarbejdet ved University of Cambridge har vist sig overmåde frugtbart. I foråret 1985 har udgravningsarbejde i den thebanske nekropol bidraget med yderligere resultater.